

УДК 94 (477.83/.86) “1918/1919”

УКРАЇНСЬКІ ОРГАНИ ВЛАДИ НА ТОВМАЧЧИНІ ДОБИ ЗУНР (1918–1919 рр.): ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ І ПРАКТИЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ

Ігор ФЕДОРИШИН

*ДВНЗ “Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника”,
кафедра історії України,
вул. Шевченка 57, 76000, м. Івано-Франківськ, Україна,
e-mail: ifedo1984@gmail.com*

У статті розглянуто піднесення українського національного руху на теренах Товмаччини напередодні розпаду Австро-Угорщини; показано перебіг встановлення української влади у найбільших населених пунктах краю; проаналізовано засади формування та практичну діяльність державних органів влади у повіті; охарактеризовано становлення судової системи, перебіг освітніх процесів, вирішення рільничого (земельного) питання; висвітлено суспільно-політичне та національно-культурне життя на Товмаччині доби ЗУНР.

Ключові слова: *Західно-Українська Народна Республіка, Товмаччина, Українська Національна Рада, віче, Державний секретаріат, повітова рада, комісар, жандармерія, армія, судова система, земельне питання, аграрна реформа, політична партія.*

Кожний народ у переломні моменти свого розвитку, коли перед ним постають доленосні рішення, звертається до власного історичного досвіду. Не винятком у цьому були українці Східної Галичини, Буковини й Закарпатської України. Майже через шість століть поневолена українська державність відродилася в 1918 р. на західноукраїнських землях і знайшла своє втілення у Західно-Українській Народній Республіці. Проіснувавши лише вісім місяців, ЗУНР відіграла свою хоч і нетривалу, проте все ж визначну роль у становленні української державності та формуванні в майбутньому тієї країни, в якій ми зараз маємо можливість жити.

Мета статті – дослідити засади формування та практичну діяльність українських органів влади на Товмаччині в добу ЗУНР (1918–1919 рр.). Для реалізації мети поставлено такі завдання: простежити піднесення українського національного руху на теренах Товмаччини напередодні розпаду Австро-Угорщини; показати перебіг встановлення української влади у найбільших населених пунктах краю; проаналізувати засади формування та практичну діяльність державних органів влади у повіті; охарактеризувати становлення судової системи, перебіг освітніх процесів, вирішення рільничого (земельного) питання; висвітлити суспільно-політичне та національно-культурне життя на території краю.

У статті Товмаччина окреслена межами тогочасного однойменного повіту, до котрого входила більшість теперішніх населених пунктів сучасних Глумацького, частини Тисменицького та частково Коломийського (селище Отинія та навколишні села) районів Івано-Франківської області.

Велику кількість інформації з досліджуваної проблеми містять періодичні видання центральних інституцій і повітових органів влади ЗУНР: “Діло”, “Нове життя”, “Товмацькі вісти” тощо. Найбільш інформативним виявився часопис “Товмацькі вісти”, котрий видавав Повітовий Комісаріат Української Національної Ради в м. Товмач.

Вартісними для дослідження є мемуари, серед яких слід виокремити свідчення очевидців подій і спогади П. Волосенка¹, В. Клодницького², Р. Ковальського³, Д. Хіровського⁴, що стосувалися встановлення української влади на Товмаччині в листопаді 1918 р.

¹ Павло Волосенко, *Тисьмениця*. (Нью-Йорк: Накладом Тисьменицьких Земляків, 1958), 62.

² Володимир Клодницький, “Кінець 1918 року у Товмаччині”, *Альманах Станиславівської землі*, т. 1 (1975): 858–863.

³ Роман Ковальський, “Отинія”, *Альманах Станиславівської землі*, т. 1 (1975): 916–919.

⁴ Dominik Chirowski, *Dzieje miasta Tyśmienicy*. (Lwów: Prasowa Agencja Informacyjna “Wschód”, 1938), 80.

Чимало українських вчених досліджували становлення і діяльність місцевих українських органів влади в період ЗУНР: О. Карпенко⁵, В. Великочий⁶, А. Королько⁷, О. Павлишин⁸. М. Буджак⁹, І. Андрухів і С. Гаврилюк¹⁰, а також проаналізували діяльність осередків української влади в 1918–1919 рр., розкриваючи у своїх дослідженнях історію міст Товмач і Тисмениця у добу ЗУНР. Детально підійшов до вивчення проблеми івано-франківський дослідник Андрій Королько¹¹, досліджуючи діяльність повітових рад Покуття, зокрема й на Товмаччині, в період ЗУНР.

Галицькі українці із січня 1918 р., тобто з часу проголошення незалежності Української Народної Республіки, знаходились під впливом процесів національного державотворення на Наддніпрянщині. У березні 1918 р. у багатьох повітах Східної Галичини, в тому числі і на теренах Товмаччини, пройшли масові віча на честь проголошення самостійності УНР і підписання Берестейського мирного договору.

Хвиля народних віч на підтримку ідеї об'єднання західноукраїнських земель із Наддніпрянською Україною прокотилась у вересні 1918 р. Так, 22 вересня 1918 р. пройшло народне п'ятитисячне віче в м. Товмач, зорганізоване, як указувалось у донесенні місцевого старости до президії Галицького намісництва в м. Львів, колишнім послом (депутатом) до Галицького крайового сейму Іваном Макухом. Його учасники прийняли ухвалу про утворення окремого українського коронного краю у складі зреформованої імперії¹².

Восени 1918 р. над виснаженою війною Австро-Угорщиною нависла реальна загроза розпаду. Щоб її врятувати, цісар 16 жовтня видав маніфест про федеративний устрій держави, в якій “кожне плем'я на території, яку воно заселює, творить свій власний державний організм”.

Українські парламентарії для вирішення долі українських земель, що перебували в складі Австро-Угорщини, скликали на 18 жовтня 1918 р. Установчі збори, на які прибули українські послы до австрійського парламенту (33 делегати), послы до Галицького (34 делегати) та Буковинського (16 делегатів) крайових сеймів і по три представники від найчисельніших українських політичних партій та студентської молоді. Збори проголосили себе Українською Національною Радою (УНРада) з повноваженнями парламенту.

Після дванадцятигодинних дебатів учасники Установчих зборів у ніч на 19 жовтня більшістю голосів ухвалили рішення про створення незалежної Української держави на українських етнічних землях імперії, закликавши до її творення всі національні меншини краю. У своєму першому маніфесті також було вирішено виробити демократичну конституцію й обрати президента УНРади, яким став Євген Петрушевич¹³.

Однак проголошену державу необхідно було створити й захистити від зовнішніх ворогів. Із цією метою сформовано Військовий комітет для підготовки збройного повстання на випадок, якщо австрійський уряд відмовиться добровільно передати владу представникам УНРади. І коли

⁵ Олександр Карпенко, *Західно-Українська Народна Республіка. 1918–1923: Історія*. (Івано-Франківськ: Сіверсія, 2001), 628; Олександр Карпенко, “Листопадова 1918 року національно-демократична революція на західноукраїнських землях”, *Український історичний журнал*, по. 1 (1993): 18–21.

⁶ Володимир Великочий, *Джерела до вивчення державного будівництва в ЗУНР*. (Івано-Франківськ: Плай, 2003), 278.

⁷ Андрій Королько, “Становлення й функціонування органів української влади на Покутті в період існування Західно-Української Народної Республіки (1918–1919 рр.)”, *Вісник Прикарпатського університету. Історія*, по. 20 (2011): 57–70.

⁸ Олег Павлишин, “Організація цивільної влади ЗУНР у повітах Галичини (листопад – грудень 1918 року)”, *Україна модерна*, по. 2–3 (1999): 132–139.

⁹ Михайло Буджак, *Історія Тлумача. До 800-ліття з часу заснування (1213–2013 рр.)*. (Івано-Франківськ: Сімик, 2013), 210.

¹⁰ Ігор Андрухів і Степан Гаврилюк. *Тисмениця*. (Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2008), 494.

¹¹ Андрій Королько, “Становлення і функціонування органів української влади на Товмаччині періоду ЗУНР (1918–1919)”, у *Тлумач: історія та сучасність*, ред. Андрій Білас. (Тлумач: Злагода, 2013), 56–76; “Українські повітові ради Покуття періоду ЗУНР: структура і практична діяльність (листопад 1918 – травень 1919 р.)”, *Галичина. Науковий і культурно-просвітній краєзнавчий часопис*, по. 2–3 (2014): 91–114.

¹² Королько, *Становлення і функціонування органів української влади на Товмаччині періоду ЗУНР*, 57.

¹³ “Проголошення Української Держави”, *Діло*, 22 жовтня, 1918.

виникла загроза захоплення влади в краї поляками, а уряд 31 жовтня ще вагався зі своїм рішенням щодо остаточної долі українців, УНРада прийняла рішення взяти владу у Львові й Галичині збройним шляхом. Із цим завданням успішно впорався в ніч з 31 жовтня на 1 листопада Військовий комітет очолюваний Дмитром Вітовським, у підпорядкуванні якого було лише 1 410 солдатів і 60 старшин. Військовий підрозділ захопив всі найважливіші стратегічні державні, військові та транспортні об'єкти Львова. На ранок місто опинилося в руках українців.

Українська Національна Рада звернулася до українського народу з відозвами: “До населення міста Львова!” та “Український народе!”, в яких йшлося, що кожен українець “віднині господар своєї землі, вільний горожанин Української Держави”. А поки будуть створені органи державної влади, “в законнім порядку, українські організації по містах, повітах і селах мають обняти всі державні, краєві і громадські уряди і від імені Української Національної Ради виконувати владу”¹⁴.

Організовано та без збройного протистояння проходив перехід влади на Товмаччині. Ще напередодні Листопадового чину 27 жовтня 1918 р. у м. Товмач відбулося велике повітове селянське віче, на якому прийнято рішення про створення збройного загону чисельністю 50 осіб на чолі з колишнім поручником австро-угорської армії, українцем Володимиром Клодницьким. Після отримання вістей про збройний виступ українців у ніч на 1 листопада у м. Львові вищезгаданий військовий підрозділ приступив до захоплення влади.

Спочатку розпочато роззброєння австрійської жандармерії в с. Хотимир Товмацького повіту, її переформатовано на український військовий чин. У с. Гарновиця, яке було заселене польськими колоністами, встановлено місцеве українське урядування. У м. Товмачі місцева жандармерія на чолі зі старшим штабовим вахмістром Іваном Наконечним перебрала цивільну владу удосвіта 1 листопада 1918 р.¹⁵

Таким чином, як писала газета “Діло”, “в місті Товмачі й повіті зарядив перейняття влади в українські руки енергично й без найменшого спротиву посол д-р І. Макух, котрого Повітова Українська Національна Рада запросила на комісара... В цілім повіті йде як найкращий лад і мілітарна організація”¹⁶. Подібною за змістом була звітка, опублікована у першому номері повітового часопису “Товмацькі вісти” від 12 листопада 1918 р.: “... Українська Національна Рада, що становить правительство Української держави... на товмацький повіт настановила повітовим Комісарем дра Івана Макуха, а його заступником інж. Антона Гальку. Повітовий Комісар У.Н.Р. виконує державну владу в повіті і є репрезентантом правительства”¹⁷.

У містечку Тисмениця, що на той час входила до складу Товмацького повіту, владу від імені УНРади 1 листопада 1918 р. перебрали учитель Володимир Михайловський з с. Хом'яківка і місцевий священик о. С. Левицький за допомогою підстаршин О. Кікти, Миколи Конького, Михайла Чемного та багатьох колишніх вояків австрійської армії, які саме здійснювали заготівлю продуктів харчування для війська¹⁸. Очевидець тих подій поляк Домінік Хіровський у своїх спогадах вказував, що “смутні дні настали для поляків в листопаді 1918 року. У місті з'явилися галицькі війська, що складались переважно з русинів (українців)... Розпочалися ревізії і арешти поляків, а потім настав період лихих братовбивчих війн, в якій по обидва боки багато молоді полягло”¹⁹. Йому заперечив місцевий український громадський діяч Павло Волосенко, який наголошував, що “перебрання влади відбулося без ніякого спротиву. Тимчасовий Український Комітет вибрав Остафія Волосенка посадником міста. Не було ніяких арештувань, ніяких насильств, панував лад і порядок. Відомо було, що деякі поляки мали приховану зброю, але протизаходів не роблено ніяких. До праці на залізниці приймали і українців, і поляків, різниць не роблено ніяких”²⁰.

¹⁴ “Український народе!”, *Діло*, 2 падолиста, 1918.

¹⁵ Клодницький, “Кінець 1918 року у Товмаччині”: 860.

¹⁶ *Діло*, 17 падолиста, 1918.

¹⁷ *Товмацькі Вісти*, 12 падолиста, 1918.

¹⁸ Клодницький, “Кінець 1918 року у Товмаччині”: 860.; Андрухів, Гаврилук, *Тисмениця*, 202.

¹⁹ Chirowski, *Dzieje miasta Tyśmienicy*, 54.

²⁰ Волосенко, *Тисмениця*, 48.

Про досить лояльне ставлення нової влади у м. Тисмениця до противників української державності згадував і брат В. Клодницького Осип: “Щось почав був ворохобити один польський ксьондз Табачковський; його затримано на кілька днів і звільнено з попередженням, і більше скарг на нього не було. А то був випадок у Тисмениці, коли один польський учень семінарії друкував афіші, в яких закликав новобранців не слухатися старшин, не віддавати військової одежі й амуніції, не йти до війська, не постачати провіанту тощо. Підозра впала на того учня. Жандармерія зробила в нього ревізію і знайшла промокальний папір, яким він висушував свої афіші. У люстрі виявлено ідентичність з афішею, і його заарештовано. Його мав судити польовий суд, але на превелике здивування всіх д-р Іван Макух, що був тоді міністром, звільнив його особисто”²¹.

Зауважимо, що міжетнічну ворожнечу серед жителів Тисмениці та околиць провокували представники польської національності, які входили до складу місцевого осередку “Польської організації військової”. Вони вичікували моменту, щоб виступити проти українців. Так, семеро членів цього товариства потрапили в український полон, двоє з яких – Юзеф Козіцький та Ісак Пьотрович – згодом були страчені під с. Нижнів Товмацького повіту²².

У містечку Отинія Товмацького повіту (тепер селище Отинія Коломийського району Івано-Франківської обл.) зорганізовано військову команду міста, у якій провідну роль відігравали чотарі І. Скоморівський, І. Самборський, М. Троць й учителька Н. Буцманюк. Наведено порядок в організації влади в магістраті, суді й пошті²³.

На чолі повіту стояв призначений УНРадою повітовий комісар, а в судових повітових округах – делегати Комісаріату Української Національної Ради. У Товмацькому повіті останні були призначені у м. Тисмениця, м. Отинія, с. Нижнів і с. Хотимир. Військовими справами в повіті відала Повітова Військова Команда. Повітовим комісаром Товмаччини з 1 листопада 1918 р. призначений І. Макух, якого в січні 1919 р. заступив інженер А. Галька. Військовим командантом обрано поручника В. Клодницького.

Законодавча гілка української влади, своєрідний “парламент” Товмаччини називався “Повітова Селянська Рада”. Спочатку його склад мав становити 45 членів (26 представників від селян, 3 – від товариства “Сільський Господар”, 3 – від когорти багатих землевласників-дідичів, 2 – від учительського стану, а також 11 представників інших національностей – 1 німець, 5 поляків і 5 євреїв). “Набір до війська вівся безперешкодно, товмацька сотня сформована у складі 5 чет, яка підлягала керівництву Повітової Військової Команди. Державний секретар військових справ Д. Вітовський і військовий командант округу Т. Рожанковський, які перебували в Товмачі в листопаді 1918 р., залишилися задоволені організацією військової служби у повіті. На Товмаччині введений стан військової облоги”²⁴.

До законодавчого органу ЗУНР Української Національної Ради від Товмаччини був делегований Августин Домбровський.

Незважаючи на те, що процес західноукраїнського державотворення відбувався в умовах польсько-української війни, котра фактично розпочалася 21 листопада 1918 р., перші тижні функціонування української влади на Товмаччині виявилися доволі спокійними, про що свідчить допис невідомого автора станиславівського часопису “Нове життя”: “Публичне життя йде зовсім нормальним ходом – так, якби ніякого “перевороту” 1. падолиста не було. Через те і настрої серед населення гарний. На службах Божих поминають (згадують) Українську Народню Републику...”²⁵.

Попри відносний спокій українській владі необхідно було не допустити в містах і селах свавілля, грабунків, міжнаціональних конфліктів тощо. Тому організовано і на правовій основі відбувалося становлення місцевих органів влади.

²¹ Осип Клодницький, “Товмач за українських часів”, *Альманах Станиславівської землі*, т. 1 (1975): 868.

²² Андрухів, Гаврилюк, *Тисмениця*, 203.

²³ Ковальський, “Отинія”: 918.

²⁴ Королько, *Становлення і функціонування органів української влади на Товмаччині періоду ЗУНР*, 59–60.

²⁵ “З краю. Товмацький повіт представляється”, *Нове життя*, 22 грудня, 1918.

Тринадцятого листопада 1918 р. УНРада визначила конституційні засади новоствореної держави, прийнявши “Тимчасовий Основний закон”, у перших статтях якого зокрема йшлося, що назва держави – Західно-Українська Народна Республіка (ЗУНР); її територія включає українські землі колишньої Австро-Угорської монархії; верховенство і суверенітет народу в державі через обрані на основі загального, рівного, прямого виборчого права представницькі органи; виборчим правом наділяються всі громадяни держави; найвищим органом влади є Установчі збори ЗУНР, а виконавчої – Державний Секретаріат; герб ЗУНР – золотий лев на синьому полі, повернутий у праву сторону, а прапор – синьо-жовтого кольору²⁶.

Шістнадцятого листопада УНРада прийняла “Тимчасовий закон про адміністрацію Західно-Української Народної Республіки”, згідно з яким на території ЗУНР залишалося в силі все попереднє австрійське законодавство, якщо воно не суперечило інтересам, суті й цілям Української держави. Всі державні службовці колишньої Австро-Угорщини, які бажали чесно служити Українській державі, склали письмове “приречення” (присягу) і залишилися на своїх місцях.

Законодавчими органами у повітах мали стати повітові селянські ради, депутати до яких обиралися від судових округів з урахуванням інтересів національних меншин. На Товмаччині у створених трьох судових округах пропорційний склад депутатів мав такий вигляд: Товмацький судовий округ – 11 депутатів (8 українців, 2 поляки, 1 єврей), Тисменицький – 8 (6 українців, 1 поляк, 1 єврей), Отинійський – 7 (4 українці, 1 поляк, 1 єврей, 1 німець). Вибори до Повітової селянської Ради відбулися 16 грудня, а перше засідання – 10–11 січня 1919 р.²⁷

Всі владні органи на місцях підпорядковувалися Тимчасовому Державному Секретаріатові, очолював якого уродженець м. Тисмениці Кость Левицький. У повіті представником державної адміністрації був повітовий комісар, якому підпорядковувалися повітовий військовий командант і командант жандармерії. На останнього покладалися функції щодо забезпечення охорони громадського порядку. Але в процесі зламу старого державного апарату в багатьох повітах і населених пунктах Східної Галичини комендатури та постерунки колишньої австрійської жандармерії були стихійно ліквідовані новими органами самоуправління. Це було значною мірою закономірним явищем, оскільки в жандармерії українців служило дуже мало, а якщо й служили, то на теренах Західної Галичини або в інших провінціях імперії.

У середині листопада 1918 р. були прийняті дві важливі постанови: про створення жандармерії та регулярної армії. У постанові про жандармерію наголошувалося, що “бувша австрійська жандармерія” розпускається, а замість неї створюється “українська жандармерія”, щоб “допомагати війтові в доставленню людей до перегляду та стягненню хрунів, дезертирів” та “берегти лад і порядок в громаді, щоб не діялись грабежі, підпали та інші проступки”. Замість розформованих жандармських відділів місцеві комісари з власної ініціативи почали створювати на добровільних засадах так звану “народну міліцію”. “Міліціонери” обиралися населенням на зборах та вічах. У зв’язку із цим 6 листопада УНРада в порозумінні з Начальною командою українських військ (згодом – Державний Секретаріат військових справ) розпорядилась створити “Корпус Української державної жандармерії” на чолі з головним командантом. На місцях належало створити окружні і повітові команди жандармерії та сільські і міські станиці жандармерії. У населених пунктах створювалися жандармські постерунки у складі 5–10 чоловік, озброєних крісами (гвинтівками) з невеликою кількістю набоїв. Їх особовий склад і командантів повинні були підбирати повітові комісари з військовими командантами²⁸. Чисельність української жандармерії навесні 1919 р. сягнула понад 4 тисяч осіб і близько 3 тисяч “народних міліціонерів”, відділи яких діяли в окремих селах як орган самооборони даної громади.

Відповідно до постанови про створення регулярної української армії вся територія держави була поділена на три військові області: А – Львів, Б – Тернопіль, В – Станиславів. Кожна область ділилась на 4 військові округи, котрі, своєю чергою, склались із повітів. До області Львів входило 19 повітів, до області Тернопіль – 19 і до області Станиславів – 21 повіт.

Станиславівська військова область складалася з військових округ: Станиславівської (5 повітів), Стрийської (5 повітів), Коломийської (4 повіти) і Чортківської (7 повітів). До Ста-

²⁶ *Товмацькі Вісти*, 20 листопада, 1918.

²⁷ *Товмацькі Вісти*, 5 грудня, 1918.

²⁸ *Товмацькі Вісти*, 7 лютого (25 січня), 1919.

ніславівської військової округи входили повіти: Станиславівський, Богородчанський, Надвірнянський, Товмацький і Городенківський²⁹.

У державі була оголошена часткова мобілізація до війська чоловіків 1883–1900 років народження. Всі інші повинні були стати на військовий облік, а священики мали подати списки чоловіків призовного віку до повітових військових команд. Звільнялись від військової служби лише учні середніх шкіл, службовці, вчителі, а також особи за сімейним станом та хворі. Представники національних меншин мобілізації не підлягали³⁰.

Повітова Військова Команда м. Товмач закликала місцеве населення вступати до лав Української Галицької армії (УГА). У спеціальній відозві йшлося: "... Ми повинні старатись помагати їй (ЗУНР. – *І. Ф.*) у всіх її потребах, тому жовніри не повинні йти до війська голими і босими, а зовсім приготованими до відходу: мають брати теплу одіж, головні військові мундири, дальше харч на два дні і прочі потрібні річі"³¹. У зв'язку з військовими потребами, уряд ЗУНР запровадив обов'язковий податок у розмірі 1 корони з "кожної дорослої душі".

З перших днів українсько-польської війни жителі Товмаччини активно допомагали воякам УГА. На місцях створювалися фонди та комітети, котрі збирали добровільні пожертви: гроші, коштовності, одяг, продукти харчування тощо. Так, 19 грудня 1918 р. відбулося "політично-освідомляюче" віче в с. Олеша. Участь у зібранні взяло від 800 до 1 000 осіб. Про загальну національну, політичну і військову ситуацію говорив повітовий командант В. Клодницький, про вагу народної освіти і про шкільні недоліки та потреби присутніх поінформував повітовий шкільний інспектор А. Домбровський. Також слово мали учителька П. Гринів, місцевий парох о. Попель та члени Повітової селянської ради Іван Кузьма і Данилович, які доповіли селянам про стан громадських справ. На вічі ухвалено вибрати комітет для збирання для армії "збіжя, одягів і дарунків на Новий рік". Також було зібрано 224 корони "на ранених жовнірів"³².

Подібне віче скликане 22 грудня 1918 р. у с. Чорнолізці, на котре зійшлися майже всі місцеві мешканці та жителі сусідніх сіл: "Бачило ся навіть жінок з дітьми при грудях". На зібранні виступили місцевий управитель школи Міхаловський, який запрошував селян, "щоби в неділі й свята заходили до школи послухати викладів з нашої історії та географії". Житель с. Марківці Василь Васишин закликав жителів і військовиків до послуху українській владі. Свою промову представив влучними епізодами з історії України, показуючи нещастя, які зазнавав край через непослух і роз'єднаність громадянства. Віче закінчилось пізнього вечора патріотичним співом українських національних пісень³³.

Член Повітової селянської ради Іван Кузьма із с. Олеша зі шпальти часопису "Товмацькі вісти" закликав жителів Товмацької землі пам'ятати "за наших героїв "Січових Стрільців", за десятки тисячів нашого українського війська, що... боряться за долю Українського народу, за волю і землю" та просив: "Збираймо жертви – дарунки на свята для наших борців! Даваймо все, що хто може: одяги, біле, онучки, збіже, муку, вуджене і печене м'ясо, солонину, яблука, оріхи, повидла і гроші"³⁴.

П'ятого січня 1919 р. у с. Рошнів відбулося віче, на якому "народу згромадилось дуже багато, переважала молодіж і жіноцтво". Участь у зібранні взяли місцевий парох о. Велигорський, о. Микола Бачинський і Григорій Думка з с. Милування. Зібрано 55 буханок хліба, 410 яєць і 12 кілограмів сиру та відправлено до шпиталю у м. Станиславів для пораних українських вояків. Аналогічне віче відбулось 8 січня й у сусідньому с. Вільшаниця за участю відомого громадського діяча В. Яновича з м. Станиславова³⁵.

²⁹ *Товмацькі Вісти*, 20 падолиста, 1918.

³⁰ *Товмацькі Вісти*, 20 падолиста, 1918.

³¹ "Відозва. Як мають голосити ся жовніри ідучи до війська?" *Товмацькі Вісти*, 7 лютого (25 січня), 1919.

³² "Вічевий рух", *Товмацькі Вісти*, 27 грудня, 1918.

³³ *Ibid.*, 2.

³⁴ Іван Кузьма, "Поклик до громадян Товмацької землі!", *Товмацькі Вісти*, 27 грудня, 1918.

³⁵ "Вічевий рух", *Товмацькі Вісти*, 24 (11) січня, 1919.

У січні 1919 р. жителі Товмаччини допомагаючи національному війську у боротьбі з ворогом, “на коляду для Українських жовніврів зложили: громада с. Буківна – 113 корон, 1 пачку яєць, 1 пачку сиру масла і солонини, 1 пачку біля (білизни); громада с. Милування – 1 835 корон, 10 буханців хліба, 25 сорочок, 19 калісонів (кальсонів), 16 ручників (рушників), 10 пар онучок (онучей), 3 хустинки; громада с. Ворона – 610 корон; громада с. Кривотули Нові – 114 корон; громада м. Товмач – 870 корон; громада с. Лядське Шляхетське (нині с. Липівка Тисменицького району Івано-Франківської обл.) – 450 корон; члени Селянської Ради у м. Товмач – 212 корон; збірка в часі маніфестації 12 січня у м. Товмач – 982 корони; аматорський кружок (гурток) ім. Котляревського у м. Товмач з представлення (вистави) – 334 корони; громада с. Юрківка – 250 корон; громада с. Лядське Шляхетське – 10 корон; громада с. Рошнів – 810 корон; громада с. Олеша – 1000 корон; о. І. Ляторовський з с. Долина – 5 корон; парохіяни з с. Долина – 8 корон; сестриці Товмацької церкви – 460 корон; товариство “Січ” у с. Підпечари – 100 корон; дівчата Настя Семаньків, Катерина Семаньків, Доня Винничук, Анна Винничук – 13 корон; громада с. Лядське Шляхетське – 27 бохонців хліба, 72 яєць, 1 фунт солонини; громада с. Кривотули Нові – 132 яйця; громада с. Горигляди – 182 корон, 301 яйце, 19 бох. хліба, 2 сорочки і 1 пара штанів; громада с. Кривотули Старі – 346 корон; громада с. Красилівка – 201 корону, 1 сорочку і 2 п. штанів; громада с. Делева 361 корону, 440 яєць, 3 хліба і 0.5 кг. солонини; громада с. Палагичі – 19 корон, 45 яєць, 7 хлібів; громада с. Долина – 210 корон і 139 яєць; громада с. Остриня – 165 корон, 46 б. хліба, 245 яєць, 8 кг. і 15 дкг. (декаграм) солонини, 3 кг. сливков; громада с. Братишів – 176 корон, 461 яйце, 35 кусків (шматків) солонини, 18 б. хліба і 170 оріхів (горіхів); громада с. Вільшаниця – 244 корони, 101 б. хліба, 2 кг. сливков, 91 яйце, 11 сорочок, 9 штанів; громада с. Будзин – 127 корон, 33 б. хліба, 107 яєць і 3 куски солонини; громада с. Королівка – 185 корон і 220 штук яєць; громада с. Яцівка – 169 корон; громада с. Бортники – 53 яйця; громада с. Олеша – 34 корони, 150 кг. пшениці, 76 кг. сливков, 6 кг. яблук (яблук), 7 кг. солонини, 6 кг. повидлів, 2 кг. сиру, 243 яєць, 2 кг. оріхів і 1 пачка тютюну; о. Яворський з м. Товмач з акафисту 11 січня – 29 корон; громада с. Кутиска – 162 корони, 2 л. зернят, 5 штанів і 3 сорочки; громада с. Бортники – 48.5 кг. сушениць і 10 кг. яблук; громада с. Палагичі – 141 корона, 184 яйця, 7 кусків солонини, 11 б. хліба і 1 пару біля; громада с. Надорожна – 43 яйця, 8 штанів і 6 сорочок; громада с. Рошнів – 28 сорочок, 23 штанів, 12 ручників, 1 верету і 6 пар внучок; громада с. Бортники – 200 корон; громада с. Буківна – 1 пачку яєць, 1 пачку біля і 1 пачку сира-масла-солонини; члени читальні с. Вікняни – 205 корон; громада с. Гостів – 200 корон, 168 яєць, 12 б. хліба, 4 кавалки (шматки) хліба, 38 яблук; громада с. Пужники – 156 корон, 306 яєць, 29 яблук, 2 кг. масла, 1.5 кг. сушених яблук, 2 бох. хліба, троха фасолі і біля; громада с. Нижнів – 400 корон (церковна збірка); громада с. Довге – 182 корони, 147 яєць, 10 хлібів, 2 куски солонини, 9 пар біля, 2 рушники, 5 пар внучок; громада с. Підпечари – 105 сорочок, 67 калісонів, 2 ручники, 7 пар внучок; громада с. Петрилів – 548 корон, 28 куснів солонини, 630 яєць громада с. Новосілка – 16 куснів солонини і 205 яєць; громада с. Нижнів – 458 яєць, 10 кг. сливков, 62 штуки яблук і 710 корон; громада м. Отинія – 832 корон”³⁶.

Таким чином, своєрідну народну допомогу для вояків Української Галицької армії в умовах польсько-української війни надавали не тільки громади сіл Товмацького повіту, а й окремі громадяни молодій державі.

За основу організації системи судівництва в ЗУНР була взята попередня, австрійська. Державний секретаріат судівництва на чолі з О. Бурачинським реформував судову систему. За розпорядженням урядової установи на території ЗУНР було створено 12 судових округів і 130 судових повітів. Товмацький повіт входив до складу Станіславівської судової округи.

Українське керівництво намагалося знайти оптимальне рішення щодо характеру й розміру оподаткування населення держави. 28 жовтня 1918 р. член фінансової комісії Сидір Голубович на засідання львівської делегації УНРади запропонував скликати окрему нараду в справі податків. В уставі та інструкції для повітових органів УНРади, укладених 29 жовтня того

³⁶ “На коляду для Українських жовніврів зложили в пов. держ. Комісаріаті”, *Товмацькі Вісти*, 24 (11) січня, 1919.

ж року, зазначено: “Подбати о зібране якнайбільше фондів на потреби У.Н.Ради. – В тій цілі виконати окрему інструкцію в справі збирання податків на основі докладно ведених книг. – Тим часом збирати добровільно датки”. До надходження конкретної вказівки зі Львова керівництво повітів намагалося діяти на власний розсуд. Орган повітового комісаріату в м. Товмач оголосив про народний податок таке: “УНРада у Львові наложила на разі одноразовий податок на всю людність Української держави по 1 К від людини без огляду на вік і пол. Взиваю громадські начальства сей час зібрати сей народний податок. В кожній громаді треба робити спис всіх родин і подати скільки зложила родина податку. Зібраний податок має начальник громади зложити в податковому уряді в Товмачі, котрий поквітує на списі, яку суму зложено. Богатші родини повинні складати більші датки, а лише найбідніші мусять зложити по 1 К від голови”³⁷.

Здійснюючи кроки щодо державного будівництва, керівництво ЗУНР чудово розуміло важливість освітньої політики. Незважаючи на труднощі, молода держава особливо дбала про розвиток українського шкільництва, причому проводила цю політику з урахуванням інтересів національних меншин.

Одним із рішень Товмацької Повітової селянської ради було створення шкільних комітетів, що мали опікуватися педагогічними закладами та процесом навчання. За рішенням повітового комісара від 21 листопада 1918 р. начальником Повітової шкільної Ради був призначений Августин Домбровський, вчитель із с. Ворона Товмацького повіту. Цим же розпорядженням вимагалось від громад і їх начальників узяти на себе всі витрати з утримання шкіл та якнайскоріше розпочати навчання³⁸.

Згідно з розпорядженням Повітової шкільної ради за № 2580, запроваджувалася нова мережа шкіл у Товмацькому повіті. Зокрема, колишні окремі чоловічі й жіночі школи ставали змішаними як щодо спільного навчання хлопців і дівчат, так і щодо мов викладання. Тому в містах Тисмениця (5-класова), Товмач (6-класова) і Отинія (4-класова) чоловічі й жіночі школи були об’єднані й стали утравквістичними (двомовними). Навчальні заклади в селах Хотимир, Нижнів, Угорники, Озеряни, Вікняни, Одаї, Слобідка теж ставали утравквістичними, проте польська мова в них вивчалась як обов’язкова лише з третього класу. У селах Тарновиця Пільна, Голосків, Молодилів, Богородичин, де більшість населення складали поляки, мовою викладання в школах залишалася польська. В інших селах навчальні заклади ставали українськими. Ліквідовувались “експоновані” (навчальні) класи з польською мовою викладання в селах Делева, Горигляди, Гостів, Гринівці, Ляцьке-Шляхецьке, Надорожна, Пшеничники. Але й в українських школах польська мова могла стати обов’язковою, якщо цього хотіли батьки учнів. Так, розпорядженням повітової шкільної ради 5-класну чоловічу і жіночу школу в Тисмениці перетворили на навчальний заклад змішаного типу з українською і польською мовами викладання. В усіх польських, німецьких та єврейських державних і приватних школах українська мовами викладання впроваджувалась як обов’язкова з третього року навчання³⁹.

Тринадцятого лютого 1919 р. вступив у дію закон “Про основи уладження шкільництва на Західній Області У. Н. Республіки”, § 2 якого гласив: “Викладова і урядова мова в усіх державних школах є українська. Національним меншостям признається право на школу в рідній мові”⁴⁰.

Наприкінці грудня 1918 р. Товмацька Повітова шкільна рада видала розпорядження про організацію при кожній школі “курсів грамоти для тої молодіжи, що вийшла вже з шкільного віку, а через воєнні події втратила можливість вивчитися грамоти”. По можливості такі ж курси пропонувалось організувати і для старших за віком людей. На цих курсах, окрім викладання читанки і письма, передбачалось навчання української історії й географії⁴¹.

³⁷ Микола Кугутяк та ін., *Західно-Українська Народна Республіка, 1918–1923: ілюстрована історія*. (Львів; Івано-Франківськ: Манускрипт-Львів, 2008), 205.

³⁸ Андрухів, Гаврилюк, *Тисмениця*, 208.

³⁹ “Шкільні справи”, *Товмацькі Вісти*, 5 грудня, 1918.

⁴⁰ Кугутяк, *Західно-Українська Народна Республіка*, 427.

⁴¹ Андрухів, Гаврилюк, *Тисмениця*, 209.

Процес ведення шкільництва на теренах повіту ускладнювався нестачею педагогів-українців. Крім того, не вистачало українських підручників та навчального приладдя. І все ж бажання вчитися рідною мовою було настільки великим, що навчальний рік, незважаючи на величезні труднощі, таки розпочався в грудні 1918 р. в усіх селах та містечках Товмацького повіту. Окремі вчителі проводили уроки у двох-трьох селах. Подекуди діти ходили навчатися до найближчих сіл, де функціонувала школа. Незаможним педагогам надавалася цільова фінансова допомога в розмірі від 50 до 120 % коштів зарплатного окладу. Повітова шкільна рада, щоб не зривати навчальний процес, рекомендувала вчителям шкіл, де “для навчання писання нема таблиць”, навіть “уживати тимчасово шкільних шаф, або кусень звичайної дошки, а для підручного писання зшитків, або табличок”. Замість букварів тимчасово друкувалися комплекти абеток, за допомогою яких вчителі вчили дітей читати⁴².

Окремим розпорядженням Повітова шкільна рада дозволила використовувати приміщення навчальних закладів у позаурочний час філіалам місцевих українських товариств “Сільський Господар”, “Просвіта”, “Січ” і “Сокіл” для “навчання і научної розваги як: курси для неграмотних, відчити, виклади, музичні і хоральні навчання, концерти й аматорські вистави”⁴³.

У більшості сіл Товмацького повіту не припинялося й національно-культурне життя. На місцях функціонували осередки молодіжних товариств “Січ”, “Сокіл”, читальні “Просвіти” та гуртки “Сільського Господаря”. Створювалися нові благодійні фонди і комітети, зокрема “Комітет допомоги хворим і раненим в національній боротьбі”, “Сирітський військовий фонд ім. Тараса Шевченка”, “Комітет опіки над військовими сиротами” тощо. Так, школярі м. Тисмениця в березні 1919 р. перерахували до “Сирітського військового фонду” 340 корон, учні з с. Ляцьке Шляхецьке – 30 корон, а дітвора з с. Милування – 50 корон; всього в Товмацькому повіті було зібрано понад 1 000 корон для потреб сиріт⁴⁴.

На початку 1919 р. жителі Товмаччини долучалися до обговорення земельної реформи, яка вважалася соціально спрямованою й мала допомогти збідованим селянам вижити в умовах важких руйнувань, безробіття, голоду і злиднів. При Товмацькій Повітовій селянській раді функціонував господарський (земельний) відділ, який займався питаннями обробки землі в повіті. Наприкінці 1918 р. відділ підготував анкетування, згідно з яким хотів дізнатися: скільки в кожній сільській громаді є орної землі, засіяно жита, пшениці, ярини; чи закуплено насіння на весняний обсів; скільки залишилось необробленого ґрунту⁴⁵.

Напередодні весняних засівів гостро стояло питання збереження збіжжя в громадах сіл Товмаччини. У спеціальному зверненні за підписом повітового комісара Антіна Гальки й голови харчового відділу повітової ради Петра Загайдака вказувалося, що згоду на вивіз збіжжя з одної громади до іншої в повіті дає керівник сільської громади. У відповідному дозволі зазначалося: хто, для кого, до якої громади й скільки вивозить збіжжя. Дозвіл на вивіз збіжжя за межі Товмаччини давав повітовий комісаріат. Про нестачу хліба в повіті на початку 1919 р. свідчить і той факт, що харчовий відділ повітової ради домовився з відповідним відділом Повітової ради в м. Надвірна про обмін сіна на збіжжя: за 400 кг сіна – 100 кг кукурудзи; за 500 кг сіна – 100 кг квасолі; за 600 кг сіна – 100 кг жита або пшениці⁴⁶.

Повітова селянська рада, харчовий і земельний відділи повітового комісаріату УНРади м. Товмач вимагали від селян краю не тільки впорядкування насінневого фонду для весняних робіт, а й належної підготовки реманенту: “Передовсім постараймося о се, щоби було чим виорати поле. У кого власні коні, най огляне плуг і другі рільничі знаряди. Чи здатні вони до роботи. У кого знова нема власного інвентаря, най вже тепер звернеся до заможніших газдів і умовиться з ними що до виорання і обсіву. Справи тої не треба відкладати...”⁴⁷. Для контролю

⁴² “Шкільні справи”, *Товмацькі Вісти*, 5 грудня, 1918.

⁴³ “До всего учительства в повіті”, *Товмацькі Вісти*, 5 грудня, 1918.

⁴⁴ “Жертви”, *Товмацькі Вісти*, 21 (8) березілля 1919.

⁴⁵ Королько, *Становлення і функціонування органів української влади на Товмаччині періоду ЗУНР*, 62.

⁴⁶ “До всіх громадських Зверхностей і Станиць державної жандармерії в повіті”, *Товмацькі Вісти*, 24 (11) січня 1919.

⁴⁷ “Селянам-хліборобам в повіті під розвагу”, *Товмацькі Вісти*, 31 (18) січня 1919.

посівної кампанії в березні 1919 р. сформовано Повітову рільничу комісію у складі: Григорія Думки (голова комісії) – референта рільничих справ при повітовому комісаріаті; Семена Солонини з с. Антонівка; Івана Стринадлюка з с. Олеша; Гната Луцика (заступник) з м. Товмач; Костя Головатого з с. Палагичі; Гната Павлюка з с. Гринівці; Івана Мандзюка з с. Колінці⁴⁸.

Розпорядженням повітового державного комісара А. Гальки в березні 1919 р. на місцях формувались так звані сільські, містечкові та міські харчові управи. Сільська або містечкова управа складалась із трьох представників товариства “Сільський господар”, двох – зі споживчої кооперації і відповідного сільського або містечкового начальника громади. До складу міської харчової управи входили два представники споживчої кооперації, по одному – від товариства “Сільський господар”, Комітету опіки над бідними, робітничих організацій, а також міський комісар. До їхньої компетенції належало: замовляти й отримувати від головного продовольчого управління ЗУНР і Харчового союзу продовольство та насіння; вести статистику населення й, відповідно, запасів продовольства; ухвалювати рішення щодо розподілу й збору продуктів харчування; контролювати діяльність українських кооперативних товариств стосовно продажу харчів⁴⁹.

Не стояло українське повітове керівництво краю й осторонь наболілих і необхідних для вирішення соціальних питань. У відповідних урядових розпорядженнях другої половини листопада 1918 р. за підписом виконувача обов’язків повітового комісара А. Гальки під промовистою назвою “До всіх Урядів громадських і постойв жандармерії в Товмацькім повіті” вказувалось на дотримання спокою і вирішенні таких завдань: багатші селяни, які мають коней і вози, повинні за помірну ціну допомогти бідним у перевезенні деревини для опалення домівок. “Се нечуваний сором, щоби в селі оден другому нехотів помогти і жадав за привезене одної фірчини дров 100 або й більше корон. Начальники громад і всі розумні люде повинні вплинути щоби не було такого визиску”; начальники громад мали подбати про надання допомоги інвалідам війни; на адресу місцевих торгівців лунало застереження про заборону підняття цін на харчі та інші товари першої необхідності⁵⁰.

Важливе значення для формування національної свідомості мало рішення УНРади від 3 січня 1919 р. про злуку ЗУНР з Українською Народною Республікою. “Українська Національна Рада, – говорилося в ухвалі, – виконуючи право самоозначення українського народу, проголошує торжественно з’єдинення з нинішнім днем ЗУНР з УНР в одну, одноцілну, суверенну Народну Республіку. До часу, коли зберуться Установчі Збори з’єдиненої республіки, владу на території бувшої ЗУНР виконує Українська Національна Рада”. Із цієї нагоди близько 19 год у м. Станиславів перед готелем “Австрія”, де засідала УНРада (нині Народний дім на вул. Шевченка, 1 у м. Івано-Франківськ. – *І. Ф.*), відбулися велелюдний мітинг і військовий парад⁵¹.

На підтримку рішення УНРади з 5 січня в містах і селах краю – Товмачі, Тисмениці, Отинії, Вільшаниці, Нижневі, Рошневі та інших населених пунктах відбулися багатотисячні віча. Окрім цього на велелюдних зібраннях порушувалися найважливіші проблеми політичного, національного і господарського життя – земельної реформи, виборчого закону, зовнішньополітичного становища. З нагоди дня злуки УНР і ЗУНР у м. Товмач 25 січня 1919 р. урочисто пройшла п’ятитисячна маніфестація. “Народ наш – переважно селяне, – відзначалося в газеті “Нове життя” – зрозумів вагу хвилі і зібрався майже з усіх закутин повіту, щоби дати вислів своїй радості, що давно сподівана злука вже наступила”. На вічі прийнята ухвала вислати дві привітальні телеграми: “одну до армії, що бореться на західніх окраїнах України, а другу українському війську “Петлюрівцям”⁵².

Для юридичного оформлення злуки УНРада 16 січня направила до Києва представницьку делегацію у складі 65 осіб на чолі з Л. Бачинським. 22 січня 1919 р. після Богослужіння

⁴⁸ “Протокол”, *Товмацькі Вісти*, 14 (1) березня, 1919.

⁴⁹ “До всіх громадських Урядів в повіті”, *Товмацькі Вісти*, 21 (8) березня, 1919; Королько, *Становлення й функціонування органів української влади на Покутті*, 65.

⁵⁰ “До всіх Урядів громадських і постойв жандармерії в Товмацькім повіті”, *Товмацькі Вісти*, 28 листопада, 1918.

⁵¹ “Резолюція про злуку українських земель”, *Нове життя*, 5 січня, 1919.

⁵² “Свято злуки (у Товмачі)”, *Нове життя*, 17 січня, 1919.

в Софіївському соборі на площі в присутності десятків тисяч людей відбулось урочисте проголошення акту злуки ЗУНР з УНР. Наступного дня Трудовий Конгрес (парламент УНР) затвердив рішення про злуку ЗУНР із Наддніпрянською Україною, і західноукраїнські землі стали називатися Західна Область Української Народної Республіки (ЗО УНР), а верховна влада на теренах усєї України переходила до рук Директорії УНР⁵³.

Незважаючи на військовий стан та важке матеріальне становище, уряду ЗО УНР вдавалося забезпечувати на своїй території лад і стабільність. За короткий період було ухвалено низку важливих законів: про державні і приватні школи (13 лютого), про державну мову (15 лютого), про громадянство (8 квітня), про земельну реформу (14 квітня), про однопалатний сейм (15 квітня).

Однак загострилися протиріччя в уряді та в середовищі українського політикуму. У партійній сфері населення Товмаччини тяжіло до радикалів, що виступали за негайне проведення аграрної реформи. В Українській радикальній партії виділилася опозиційна до офіційного проводу “Селянсько-радикальна партія” К. Трильовського, яка звинуватила керівництво УРП на чолі з Л. Бачинським у бездіяльності, у пасивності й намірах розпустити партію. У містах і селах проходили збори членів УРП, на яких обговорювалася ситуація в партії і вибиралися делегати на з’їзд, що мав відбутися в м. Станиславові 22–23 березня 1919 р.

Шістнадцятого березня 1919 р. у с. Нижнів відбулися окружні політичні збори УРП, де виступали відомі громадсько-політичні діячі краю А. Домбровський, С. Солонина, Д. Глинянський, Матіішин. Делегатами на з’їзд УРП у м. Станиславові обрано Д. Глинянського, С. Солонину та Я. Палюджишина, до повітової управи партії включено Мазурека, І. Солонину й Д. Глинянського. Політичні збори радикальної партії відбулися й в інших містах і містечках Товмаччини: 17 березня – у м. Тисмениці, на яких делегатами на з’їзд обрано Атанасія Островського, учителя місцевої школи, і господарів Василя Бельбаса із с. Стриганці та Василя Васишишина з с. Марківці, 18 березня – в м. Отинії (делеговані Михась Нестерук з с. Ворона і А. Домбровський), 19 березня – у м. Товмачі (делеговані Іван Стринадлюк, Олекса Бойков, Вічко Юрков, від жіноцтва повіту – учителька Ліна Гринів)⁵⁴.

На партійному з’їзді у м. Станиславові, що відбувся 22–23 березня 1919 р. С. Солонина, як представник Товмацького повіту, увійшов до керівного складу УРП. На засіданні ухвалено рішення про виключення з партії Кирила Трильовського та його прихильників. На думку проводу УРП, своєю роботою на Покутті “батько” січового руху розбив сили партії. Також через внутрішньо-політичну кризу керівництво УРП вирішило переглянути партійну програму, прийняту ще в 1905 р., і доповнити її новими положеннями про “вивласнення” великого поміщицького і церковного землеволодіння та “соціалізацію” всіх великих промислових підприємств, банків і торгівлі⁵⁵.

28–29 березня в м. Станиславові провела свій з’їзд і Українська національно-демократична партія (УНДП), яка опісля стала називатися Українська народно-трудова партія (УНТП). Згідно з прийнятою новою програмою передбачалося провести “вивласнення” великої земельної власності та “усуспільнення” важливих промислових підприємств, торгівлі, банків. Але як програма УРП, так і програма УНДП, мали популістський характер і, фактично, нічого не вдалося зробити для реалізації цих програмових питань⁵⁶.

Особливо гостро критикував дії уряду створений наприкінці 1918 р. Селянсько-робітничий союз (СРС), до якого ввійшли члени лівого крила Української соціал-демократичної партії. СРС переслідував мету “перетворити капітало-бюрократичний лад на лад соціалістичний”, а також “знищити станові привілеї, політичний, національний і релігійний гніт та економічну експлуатацію”. СРС вимагав негайного вирішення земельного питання, а також ввести до УНРади його 61 делегата, “як заступників малоземельних і безземельних селян і робітників”⁵⁷.

⁵³ Андрухів, Гаврилюк, *Тисмениця*, 210.

⁵⁴ *Товмацькі Вісти*, 21 (8) березілля, 1919.

⁵⁵ Королько, *Становлення й функціонування органів української влади на Покутті*, 68.

⁵⁶ Андрухів, Гаврилюк, *Тисмениця*, 211.

⁵⁷ Ігор Райківський, “Селянсько-робітничий союз у Західній області УНР”, *Галичина. Науковий і культурно-просвітній краєзнавчий часопис*, no. 5–6 (2001): 224.

На з'їзд, який відбувся в Станиславові 30–31 березня, прибуло близько 1 200 делегатів із 33 повітів Галичини. Товмацький повіт представляв підтриманий на зборах у м. Тисмениця Августин Домбровський, якого СРС пропонував увести до складу УНРади. Однак Українська Національна Рада 4 квітня відхилила вимоги з'їзду СРС, мотивуючи своє рішення тим, що запропоновані депутати не обрані загальним голосуванням, а лише членами Селянсько-робітничого союзу, який не є представником усього народу⁵⁸.

Подальші перемовини між українськими політичними партіями припинились у зв'язку з військовим наступом польської армії, підтриманої Францією та Румунією, що розпочався 14 травня 1919 р. Наступного дня уряд ЗО УНР та відділи УГА залишили м. Станиславів і подалися на Поділля. Проте командування УГА не втрачало надії зупинити ворога. На початку червня 1919 р. розпочалася героїчна Чортківська офензива, що тривала три тижні. УГА змусила відступити польські війська по всій лінії фронту. Проте успіх був тимчасовий, і вже 28 червня польська армія відновила наступ. Уряд ЗО УНР та бойові частини УГА 16–17 липня 1919 р. перейшли за р. Збруч, на територію Української Народної Республіки, де до вересня 1919 р. спільно з українцями-наддніпрянцями вели боротьбу проти більшовиків, денікінців, поляків і румунів.

Отже, на теренах Товмаччини встановлення української влади восени 1918 р. проходило організовано та без збройного протистояння. З перших днів свого існування українська влада на чолі з І. Макухом, а пізніше – А. Галькою намагалася створити сприятливі умови для побудови правової держави та демократичного суспільства у повіті, забезпечити нормальне функціонування громадсько-політичного та національно-культурного життя, розвитку освіти, поставила за першочергове завдання вирішити соціальні проблеми, розв'язати рільниче питання. Спостерігалася активізація політико-партійного життя. Важливе значення для формування національної свідомості та посилення патріотичного піднесення місцевого українського населення мало рішення УНРади про злуку ЗУНР з Українською Народною Республікою.

UKRAINIAN AUTHORITIES ON TOWMACHCHYNA DAYS OF ZUNR (1918–1919): BASES OF FORMATION AND PRACTICAL ACTIVITIES

Igor FEDORYSHYN

State Higher Educational Institution

“Vasyl’ Stefanyk Precarpathian National University”,

Department of History of Ukraine,

Shevchenko Str., 57, 76018, Ivano-Frankivsk, Ukraine

e-mail: ifedo1984@gmail.com

Summary

In the article depicts the rise of the Ukrainian national movement on the territory of Towmachchyna on the eve of the collapse of Austria-Hungary. It shows the progress of the bulkheads and the establishment of Ukrainian authorities in the largest settlements of the region, and analyses grounds of formation and practical activity of the state authorities in the county. The articles illustrates the formation of the judicial system, the course of educational processes, the solution of field (land) issue and analyses the socio-political and national-cultural life in Towmachchyna during days of ZUNR.

After almost six centuries, enslaved Ukrainian statehood was revived in 1918 on the Western lands and embodied in the Western Ukrainian people’s Republic. Having existed for only eight months, ZUNR played, though short-lived, but still a crucial role in formation of Ukrainian statehood.

The confrontation of the transition of power in Towmachchyna was organized and unarmed. The Ukrainian National Rada of the County Commissioner, as a kind of “Parliament” was appointed was appointed as the head of the country and Towmachchyna was called “The Peasant of the County Council”. From the first days of its existence, the Ukrainian government tried to create favourable conditions for building a legal state and democratic society in the county, ensuring the normal functioning of the socio-political and national-cultural

⁵⁸ Ігор Райківський, “Селянсько-робітничий союз у Західній області УНР”, *Галичина. Науковий і культурно-просвітний краєзнавчий часопис*, no. 5–6 (2001): 224.

life, developing education, solving social problems, and finding the solution to field issue. Some steps were made to improve the system of taxation of the population and justice. We observed an increase in political-party life. Important for the formation of national consciousness was the decision of UNR council to unite the ZUNR with the Ukrainian people's Republic.

From the first days of the Ukrainian-Polish war the citizens of Tovmachchyna actively helped the soldiers of the Ukrainian Galician Army. On the ground was created foundations and committees that collected donations: money, clothes, food and the like.

However, despite the defeat of the struggle for national liberation 1918–1923, education ZUNR and its real existence played a huge role in the history of Western Ukraine and the Ukrainian people.

Keywords: Western-Ukrainian People's Republic, Tovmachchyna, the Ukrainian national Council, the Council, the Secretariat of State, the County Board, the Commissioner, the gendarmerie, the army, judicial system, land issue, agricultural reform, political party.

REFERENCES

- Andruxhiv, Ihor and Havryliuk, Stepan. *Tysmenytsia*. Ivano-Frankivsk: Lileia-NV, 2008. (in Ukrainian)
- Budzhak, Mykhailo. *Istoriia Tlumacha. Do 800-littia z chasu zasnuvannia (1213–2013 rr.)*. Ivano-Frankivsk: Simyk, 2013. (in Ukrainian)
- Velykochyi, Volodymyr. *Dzherela do vyvchennia derzhavnogo budivnytstva v ZUNR*. Ivano-Frankivsk: Plai, 2003. (in Ukrainian)
- “Vichevyi rukh”, *Tovmatski Visty*, December, 27, 1918. (in Ukrainian)
- “Vichevyi rukh”, *Tovmatski Visty*, January, 24 (11), 1919. (in Ukrainian)
- “Vidozva. Yak maiut holosyty sia zhovniry iduchy do viiska?”, *Tovmatski Visty*, February, 7 (January, 25), 1919. (in Ukrainian)
- Volosenko, Pavlo. *Tysmenytsia*. Niu-Iork: Nakladom Tysmenytskykh Zemliakiv, 1958. (in Ukrainian)
- “Do vseho uchytelstva v poviti”, *Tovmatski Visty*, December, 5, 1918. (in Ukrainian)
- “Do vsikh hromadskykh Uriadiv v poviti”, *Tovmatski Visty*, March, 21 (8), 1919. (in Ukrainian)
- “Do vsikh Uriadiv hromadskykh i postoiv zhandarmerii v Tovmatskim poviti”, *Tovmatski Visty*, November, 28, 1918. (in Ukrainian)
- “Do vsikh hromadskykh Zverkhnostei i Stanyts derzhavnoi zhandarmerii v poviti”, *Tovmatski Visty*, January, 24 (11), 1919. (in Ukrainian)
- Dilo*, November, 17, 1918. (in Ukrainian)
- Dominik Chirowski. *Dzieje miasta Tyśmienicy*. Lwów: Prasowa Agencja Informacyjna “Wschód”, 1938. (in Polish)
- “Zhertvy”, *Tovmatski Visty*, March, 21 (8), 1919. (in Ukrainian)
- “Z kraiu. Tovmatskyi povit predstavliaietsia”, *Nove zhyttia*, December, 22, 1918. (in Ukrainian)
- Karpenko, Oleksandr. *Zakhidno-Ukrainska Narodna Respublika. 1918–1923: Istoriia*. Ivano-Frankivsk: Siversiia, 2001. (in Ukrainian)
- Karpenko, Oleksandr. “Lystopadova 1918 roku natsionalno-demokratychna revoliutsiia na zakhidnoukrainskykh zemliakh”, *Ukrainskyi istorychnyi zhurnal*, no. 1 (1993): 18–21. (in Ukrainian)
- Kovalskyi, Roman. “Otyniia”, *Almanakh Stanyslavivskoi zemli*, t. 1 (1975): 916–919. (in Ukrainian)
- Klodnytskyi, Volodymyr. “Kinets 1918 roku u Tovmachchyni”, *Almanakh Stanyslavivskoi zemli*, t. 1 (1975): 858–863. (in Ukrainian)
- Klodnytskyi, Osyp. “Tovmach za ukrainskykh chasiv”, *Almanakh Stanyslavivskoi zemli*, t. 1 (1975): 868. (in Ukrainian)
- Korolko, Andrii. “Stanovlennia i funktsionuvannia orhaniv ukrainskoi vlady na Tovmachchyni periodu ZUNR (1918–1919)”, *Tlumach: istoriia ta suchasnist*, redaktor Andrii Bilas. (Tlumach: Zlahoda, 2013), 56–76. (in Ukrainian)
- Korolko, Andrii. “Ukrainski povitovi rady Pokuttia periodu ZUNR: struktura i praktychna diialnist (lystopad 1918 – traven 1919 r.)”, *Halychyna*, no. 2–3 (2014): 91–114. (in Ukrainian)
- Kuhutiak, Mykola ta in., *Zakhidno-Ukrainska Narodna Respublika, 1918–1923: iliustrovana istoriia*. Lviv, Ivano-Frankivsk: Manuscript-Lviv, 2008. (in Ukrainian)
- Kuzma, Ivan. “Poklyk do hromadian Tovmatskoi zemli!”, *Tovmatski Visty*, December, 27, 1918. (in Ukrainian)
- “Na koliadu dlia Ukrainskykh zhovniriv zlozhyly v pov. derzh. Komisariati”, *Tovmatski Visty*, January, 24 (11), 1919. (in Ukrainian)
- Pavlyshyn, Oleh. “Orhanizatsiia tsyvilnoi vlady ZUNR u povitakh Halychyny (lystopad – hruden 1918 roku)”, *Ukraina moderna*, no. 2–3, 1999. (in Ukrainian)
- “Proholoshennia Ukrainskoi Derzhavy”, *Dilo*, October, 22, 1918. (in Ukrainian)

- “Protokol”, *Tovmatski Visty*, March, 14 (1), 1919. (in Ukrainian).
- Raikivskiy, Ihor. “Seliansko-robitnychyi soïuz u Zakhidnii Oblasti UNR”, *Halychyna*, no. 5–6, 2001. (in Ukrainian).
- “Rezoliutsiia pro zluku ukrainskykh zemel”, *Nove zhyttia*, January, 5, 1919. (in Ukrainian).
- “Sviato zluky (u Tovmachi)”, *Nove zhyttia*, January, 17, 1919. (in Ukrainian).
- “Selianam-khliborobam v poviti pid rozvahu”, *Tovmatski Visty*, January, 31 (18), 1919. (in Ukrainian).
- “Shkilni spravy”, *Tovmatski Visty*, December, 5, 1918. (in Ukrainian).
- Tovmatski Visty*, November, 12, 1918. (in Ukrainian).
- Tovmatski Visty*, November, 20, 1918. (in Ukrainian).
- Tovmatski Visty*, December, 5, 1918. (in Ukrainian).
- Tovmatski Visty*, February, 7 (January, 25), 1919. (in Ukrainian).
- “Ukrainskyi narode! ”, *Dilo*, November, 2, 1918. (in Ukrainian).

Надійшла до редакції 23 11 2017 р.